

Andrzej Kopiczko

"„Gdyby o Polskę pytali...” : z dziejów duchowieństwa Pomorza i Wielkopolski w XIX i XX wieku", Jan Walkusz, Lublin 2004 : [recenzja]

Forum Teologiczne 6, 184-185

2005

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jan Walkusz, „*Gdyby o Polskę pytali...*”. *Z dziejów duchowieństwa Pomorza i Wielkopolski w XIX i XX wieku*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2004, ss. 216.

Do historyków młodszej generacji, znawców dziejów najnowszych Pomorza, należy bez wątpienia prof. dr hab. Jan Walkusz. W swoim dorobku ma wiele artykułów naukowych i kilka znaczących pozycji książkowych na tematy kultury, roli duchowieństwa, a także represji w okresie II wojny światowej.

Książka „*Gdyby o Polskę pytali...*” jest monografią wyjątkową i bardzo potrzebną. Dotyczy wprawdzie zagadnień konfesyjnych, ale przez ich pryzmat poznajemy cały splot wydarzeń społeczno-kulturowych w zaborze pruskim. Autor wiele uwagi poświęca zaangażowaniu duchownych w krzewienie i obronę polskich wartości narodowych. Wyjaśnia problem łączenia motywów religijnych z patriotycznymi.

Układ rozprawy jest przejrzysty i podporządkowany wymienionym wyżej kwestiom. Można jednak wskazać na pewne zupełnie nowe tematy, dotychczas nieporuszane w literaturze. Do takich należy niewątpliwie związek duchownych z Towarzystwem Pomocy Naukowej oraz analiza ich dorobku naukowego z zakresu historii, literatury i języka polskiego. Celem Towarzystwa było „dzięki dobrowolnym składkom umożliwić ubogiej młodzieży z terenu Prus Zachodnich zdobycie odpowiedniego wykształcenia, a przez to przygotować polską inteligencję przeciwdziałającą nasilającej się akcji germanizacyjnej” (s. 13). Aby jednak zrealizować te zadania należało najpierw pozyskać członków. Z zestawienia tabelarycznego, obejmującego lata 1864–1900 wynika, że do połowy lat siedemdziesiątych XIX w. ich liczba stale wzrastała, ale też sukcesywnie rosła rzesza stypendystów. Wśród nich było wielu późniejszych duchownych z Juliuszem Pobłockim, Stanisławem Kujotem, Janem H. Zielińskim i Romualdem Frydrychowiczem na czele. Dzięki funduszom stypendialnym wykształcili się także nauczyciele, lekarze, adwokaci i sędziowie. Kandydaci na stypendystów, by wykazać swoje utożsamienie z polskością, byli zobowiązani do przygotowywania prac z zakresu dziejów, literatury i języka ojczystego. W ten sposób powstała bogata spuścizna piśmiennicza, zwłaszcza o charakterze historycznym. Późniejsi księża podejmowali takie zagadnienia, jak: udział Polski w ewangelizacji Pomorza, chrześcijaństwo w Prusach i problem krzyżacki, spór o inwestyturę, dzieje reformacji czy działalność królów polskich. Tak więc młodzi naukowcy sięgali po tematy trudne, czasem kontrowersyjne, a wyniki ich dociekań jeżeli nie były nowatorskie, to przynajmniej odzwierciedlały stan ówczesnej historiografii.

Nowe treści wnosi rozdział poświęcony problematyce dogmatu nieomyślności papieskiej, dyskutowany na łamach prasy, redagowanej przez ks. Józefa

Stagraczyńskiego. Nie chodzi tu o przypomnienie decyzji Soboru Watykańskiego I, ale o ukazanie opinii oddolnych, różnorodnych, uwarunkowanych środowiskowo, a także wykształceniem, przynależnością do określonego kręgu kulturowego. Autor zajął się przedstawieniem argumentacji przeciwników dogmatu, repliką zwolenników, a także obradami soborowymi i ogłoszeniem dogmatu.

Za nowatorski należy uznać rozdział trzeci, traktujący o kaznodziejstwie pogrzebowym. To temat mało znany, a szkoda. Dzięki przepowiedaniu funeralnemu można wszak lepiej poznać osobowość i charyzmat zmarłego, a także drogi awansów (pomijając już całą symbolikę religijno-umoralniającą). Podporządkowując także tę część książki („W służbie narodu”) tytułowi, z treści kazań pogrzebowych autor wydobyl wątki dotyczące zaangażowania patriotycznego duchowieństwa. Chodziło przede wszystkim o „umacnianie wiernych treściami religijnymi, mocno sprzężonymi z krzewieniem polskiej świadomości narodowej”, a także o zaangażowanie się księży „w cały splot zagadnień narodowo-społecznych” (s. 124). W obronie języka polskiego stanęli m.in. ks. Józef Bielewicz i abp Florian Stablewski, na niwie parlamentarnej o polską rację stanu walczył ks. Franciszek Bażyński, dwukrotnie wybrany na posła – w 1848 i 1850 r.

Całość zamyka rozdział poświęcony II wojnie światowej. Rola duchowieństwa w czasie okupacji nie ograniczała się tylko do sprawowania Mszy świętej i sakramentów. Równie ważne było budzenie nadziei i zachęta do oporu wobec narzuconego przez hitlerowców porządku. Wprawdzie pisano już o tym wielokrotnie (sam autor książki opublikował kilka ważnych rozpraw), ale jak zaznaczono „w miarę postępu procesu badawczego i sięgania po wciąż nowe źródła, a także poszerzania listy stawianych pytań wyłaniał się coraz pełniejszy obraz” (s. 135–136). Może więc warto zwrócić uwagę m.in. na omówioną w tej książce działalność konspiracyjną księży. Jako egzemplifikację autor podaje zaangażowanie się ks. Alojzego Licznarskiego w działalność formacji „Walka z Okupantem”.

Ten krótki przegląd zamieszczonej problematyki wskazuje na bogactwo treści opracowania. Ale o wartości stanowi jeszcze coś innego. Jan Walkusz, historyk, ale także poeta i publicysta, pisze w sposób ciekawy. Nie ogranicza się jedynie do przedstawiania faktów. Interesuje go także tło wydarzeń i ich wpływ na przemiany mentalnościowe. Książkę można więc polecić nie tylko historykom, ale także osobom interesującym się kulturą, prasą i obyczajami.

ks. ANDRZEJ KOPICZKO
Olsztyn